

Avrupa davranış literatürüyle olan yakınlığına rağmen Osmanlılar'a özgü kurallar çerçevesinde şekillenmiş, âdâb-ı muâşeretin tanımı, referansları ve Avrupa âdâb-ı muâşeretinin benimsenmesi hususunda farklı görüşlere sahip bir Osmanlı davranış literatürü ortaya çıkmış, geleneğe bir ahlâk meselesi olan âdâb-ı muâşeret daha dünyevî bir boyuta taşınmıştır.

Ahmed Midhat Efendi, Avrupa'ya gidecek kişiler için yazdığı *Avrupa Âdâb-ı Muâşeretî yâhut Alafranga* adlı kitabında âdâb-ı muâşeret, Fransızca'da "savoir vivre" olarak tabir edildiğini söylediği "günlük hayatın pratik bilgisi" diye tanımlamaktadır. Ona göre her milletin kendine has bir yaşayışı, bir de Fransızca'da "savoir vivre cosmopolite" diye ifade edilen muâşeret-i beyne'l-mil el vardır. Bunlar da genelde birbirine benzer. Böylece Ahmed Midhat bir bakıma Avrupa âdâb-ı muâşeretini uluslar arasında geçerli bir muâşeret saymıştır. Müellifi belirtilmeden yayımlanan *Usûl ve Âdâb-ı Muâşeret* adlı eserde, "Bugün usûl ve âdâb-ı muâşeret âlem-i medeniyette öyle kavâid-i mazbûta tahtına alınmıştır ki mil el-i mütemeddine bir tek millet gibi birbirlerine müşâbehet kesbilmektedirler. Hatta aksâ-yı Şark'ta külliye müfrez bir millet olan Japonya dahi inkılâb-ı âhirden beri sūr-at-ı fevkalâde ile Avrupa âdât ve etvârını kabul ve tatbik etmiştir" ifadeleriyle medenî devletlerin muâşeretini Avrupa âdâb-ı muâşeretini kabul edilmektedir. Bu dönemde yayımlanan âdâb-ı muâşeret kitaplarının birçoğu Osmanlı toplumundan ziyade Avrupa'ya gidecek ya da farklı ortamlarda Avrupalılar'la bulunacak olan zümreler için kaleme alınmıştır. Bu kitapların bazılarında Avrupa hayat tarzının Osmanlı toplumunda yaygınlaşmasından duyulan endişe de dile getirilir. Comtesse de Magallon'un Ahmed Cevad tarafından Fransızca'dan tercüme edilerek *Rehber-i Muâşeret: Avrupa Âdâb-ı Muâşeretî* adıyla yayımlanan kitabının "ifâde-i nâşir" kısmında İbrâhim Hilmi şöyle der: "Bu kitap bence pek mühimdir. Bununla beraber bu eseri neşretmekle, 'Garb muâşeretini terbiyemize dahil ederek siz de böyle olun' demek istemiyorum. Yalnız onların âdâb-ı muâşeretini öğreniniz de ihtilât ettiğiniz zaman yabancı kalmayarak kendinizi sevdiniz."

Aynı dönemde çok yönlü bir değişim ve dönüşümün göstergesi olarak ortaya çıkan Osmanlı âdâb-ı muâşeret literatüründe Doğu ile Batı, ahlâk ile medenî davranış arasında kendine özgü, seçmeci bir

muâşeret tanımı ve anlayışı elde edilmeye çalışılmıştır. Bu literatür II. Meşrutiyet'le birlikte belirli bir yöne doğru evrilmiş, Cumhuriyet'le birlikte siyasî irade tarafından tesbit edilen resmî bir misyonun ifadesi olarak devam etmiştir. Cumhuriyet döneminde âdâb-ı muâşeret kitabı yazarlardan Saffetî Ziya, Cahid Sâhir, Vâsîf Necdet ve Abdullah Cevdet'e göre âdâb-ı muâşeret genelde "Avrupaî hayat tarzı" anlamına gelmekte, bu yeni hayat tarzının toplumun her kesimine benimsenmesi istenmektedir. Bu anlayışa göre modern âdâb-ı muâşeret sınırlı bir zümre için geçerli olmadığı gibi uygulama alanı da salon, balo, sahne oyunları vb. ortamlardan ibaret değildir. Uygur toplumda gündelik hayatın her safhası, her olayı göz önünde bulundurularak nasıl hareket edilmesi gerektiği el birliğiyle kararlaştırılıp düzenlenmiştir (Safvetî Ziya, s. 213).

BİBLİYOGRAFYA :

Ferit Devellioğlu, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, Ankara 2010, s. 9; Âli Mustafa Efendi, *Mevâidü'n-nefâis fi kavâidi'l-mecâlis* (haz. Mehmet Şeker), Ankara 1997, s. 152; Kâtib Çelebi, *Mizânü'l-hak fi ihtiyârî'l-ehak* (haz. Süleyman Uludağ – Mustafa Kara), İstanbul 2008, s. 107-111; XVIII. Yüzyıl İstanbul Hayatına Dair *Risâle-i Garibe* (haz. Hayati Develi), İstanbul 2001, s. 7; J.-H. A. Ubicini, *Osmanlı'da Modernleşme Sancısı* (trc. Cemal Aydın), İstanbul 1998, s. 177; Ahmed Midhat, *Avrupa Âdâb-ı Muâşeretî yâhut Alafranga*, İstanbul 1312, s. 2-13; *Usûl ve Âdâb-ı Muâşeret*, İstanbul 1327, s. 3; Comtesse de Magallon, *Rehber-i Muâşeret: Avrupa Âdâb-ı Muâşeretî* (trc. Ahmed Cevad), İstanbul 1328, İbrahim Hilmi'nin "İfade-i Nâşir: Yaşamayı Bilmek" başlıklı yazısı, s. 3-6; Lutfi Simâvî, *Teşriât ve Âdâb-ı Muâşeret*, İstanbul 1329, s. 11; Safvetî Ziya, *Âdâb-ı Muâşeret Hasbihalleri*, İstanbul 1927, s. 213; Abdullah Cevdet, *Mükemmel ve Resimli Âdâb-ı Muâşeret Rehberi*, İstanbul 1927, s. 2-20; M. Zeki Duman, *Kur'an-ı Kerim'de Adâb-ı Muâşeret*, İstanbul 1991; N. Elias, *The Civilizing Process: The History of Manners and State Formation and Civilization*, Oxford 1994, s. XII; Nevin Meriç, *Osmanlı'da Gündelik Hayatın Değişimi: Âdâb-ı Muâşeret*, İstanbul 2000, s. 15; B. Davetian, *Civility: A Cultural History*, Toronto 2009, s. 3-15; Fatma Tunç Yaşar, *The Predicaments of Alla Franca: Visions of Proper Behavior in Late Ottoman Etiquette Literature* (doktora tezi, 2012), Boğaziçi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, s. 1-30; a.mlf., "Geç Dönem Osmanlı Âdâb-ı Muâşeret Literatürü", *Toplumsal Tarih*, sy. 231, İstanbul 2013, s. 52-59; Mehmet Şeker, "Tarihimizde Sosyal Yaşayışa Dair Bazı Kaynaklara Bakış ve Mevâ'idü'n-Nefâis", *DüİFD*, I (1983), s. 149-158; Selçuk Esenbel, "Uygurluk Süreci: Kavram Açısından Bir Mukayese", *Toplum ve Bilim*, sy. 84, İstanbul 2000, s. 18-36; Ahmet Altay, "Klasik Dönem Osmanlı Siyasetname Geleneğine Genel Bir Bakış", *Turkish Studies*, VI/3 (2011), s. 1803-1806; Mustafa Çağrıncı, "Edep", *DİA*, X, 412-414.

ÂDEH (آده)

Muhammed Mevlûd b. Ahmed Fâl
b. Muhammezin Fâl el-Müsevî
el-Ya'kübî eş-Şinkitî el-Mûritânî
(1844-1905)

Moritanyalı Mâlikî fakihî.

Moritanya'nın güneybatısında Trârze vilâyeti sınırları içindeki sahrada doğdu. Fıkıh öğretimi, fetva ve kazâ alanında tanınmış bir aileye mensuptur. Âdeh (Adde, Âdd) lakabıyla anılır. Bedevî bir çevrede nisbeten kültürlü bir ortamda Kur'an ilimleri, fıkıh, Arap dili ve edebiyatı, tasavvuf öğrenimi görerek yetişti. Başta babası Kadî Ahmed Fâl olmak üzere Muhammed Fâl b. Metâli et-Tenduğî, amcasının oğlu Muhammed Muhtâr b. Habîbullah el-Ya'kübî, Muhammed Ali b. Sîdî b. Saîd el-Hîlebî gibi âlimlerden ders aldı. Anne tarafından dedesi Muhammed Mevlûd b. Nâhî'nin hac ziyareti dönüşünde getirdiği kitapların yanı sıra babası ile birlikte Mağrib'e yaptıkları seyahat sırasında temin ettikleri kitaplarla zengin bir kütüphane oluşturdu. Ya'kübîler ailesinin kurduğu medresenin önemli âlimlerindendi. Muhammed Emîn b. Ebbûh el-Ya'kübî, Muhammed b. Muhyiddin b. Ebbûh, Muhammed Hıdır b. Habîbullah el-Ya'kübî, Muhammed b. Muhammed el-Buhârî, Habîb b. Zâid et-Tenduğî ve Ebû'l-Meâlî b. Muhammed Emin el-Ya'kübî gibi âlimler yetiştirdi. Kendi çevresinde halkın gündelik hayatta ihtiyaç duyduğu çeşitli alanlarda nesir ve nazım, bir kısmı risâle hacminde olmak üzere yetmiş civarında eser telif etti. Mezârî Trârze vilâyetinde Arş adlı yerdere (Muhtâr Vüld Hâmid, s. 156).

Eserleri. 1. Kefâfü'l-mübtedî fi fenneyi'l-İbâdât ve't-te'abbüd (nşr. Muhammed Osman b. Muhyiddin, Cidde 1406/1986; nşr. Ahmed Sâlik b. Muhammed Emîn b. Ebbûh, I-II, Nuakşot 1429/2008, bizzat müellifin şerhi ve fıkha dair diğer önemli eseri *Şükrü'n-ni'me bi-neşri'rahme* ile birlikte *Kefâfü'l-mübtedî ve rahmetü rabbî bi-şerhayhimâ* adıyla). Mâlikî fıkına dair 3763 beyitlik bir eserdir. Müellif, fıkıh sahasındaki bu en önemli çalışmasında, genel fıkıh kitaplarında yer aldığı halde Şinkit bölgesinin ihtiyaçlarıyla ilgili görmediği bazı meselelere yer vermemiştir. Çok sayıda Mâlikî müellifine atıfta bulunduğu eserinde bölgedeki temel fıkıh metinlerinin başında gelen, planını kendi eserinde uyguladığı *el-Muhtaşar*'ın müellifi Halil b. İshak el-Cüнді'nin mutemet

görüşlere aykırı bulduğu değerlendirmelerine de zaman zaman muhalefet etmiştir. Bölgedeki medreselerde ders kitabı olarak okutulan eseri Muhammed Hasan b. Ahmed el-Hudayyim et-Ticânî *Merâmü'l-müctedî min şerhi Kefâti'l-mübedî* adıyla şerhetmiş (nşr. Muhammed Sâlim b. Muhammed Hasan ve Ahmed Fâl b. Ahmed Yahyâ, Dârülbeyzâ 1993, 1996, 2001), bunun üzerine de *Difâ'u'l-mu'tedî 'alâ Merâmi'l-müctedî* (nşr. Ebû Muhammed b. Muhammed Hasan, Dakar 2000) ismiyle bir kitap yazmıştır. **2.** *el-Müterâdef mine'l-Ķur'ânî'l-âzîm* (nşr. Muhammed Emîn b. Muhammed Mevlûd, Nuakşot 1983; nşr. Ebû Muhammed b. Muhammed Hasan, Dârülbeyzâ 2004, müellifin *Âdâbü't-tilâve, Nazmü'l-muşhaf* ve *Münyetü'l-endâb fî mâ li'd-du'â' mine'l-âdâb* adlı eserleriyle birlikte). **3.** *Meĥârimü'l-lisân* (nşr. Muhammed Osman b. Muhyiddin, Nuakşot 1983). Müellif eserini *Şerhu Meĥârimi'l-lisân* (Nuakşot, Mektebetü'l-ma'hedi'l-Mürîtanî li'l-bahsi'l-ilmî, nr. 3417), Muhammed Hasan b. Ahmed el-Hudayyim et-Ticânî de *el-Le'âlî'l-ĥisân 'alâ Meĥârimi'l-lisân* (nşr. Ebû Muhammed b. Muhammed el-Hasan, Dârülbeyzâ 1998) adıyla şerhetmiştir. **4.** *Şerhu Nazmi 'ubeydi rabbihî fi'n-naĥv* (nşr. Abdullah b. Muhammed Ahmed, el-Ma'hedü'l-âli li'd-dirâsât ve'l-buhûsi'l-İslâmiyye'de araştırma olarak, Nuakşot 1986). **5.** *Înâretü'l-ebşâr ve'l-efkâr bişevâhidî'n-naĥv mine'l-âşâr ve'l-aĥbâr* (nşr. Muhammed b. Ahmed, el-Ma'hedü'l-âli li'd-dirâsât ve'l-buhûsi'l-İslâmiyye'de araştırma olarak, Nuakşot 1986). Müellif bu çalışmasını, İbn Bûnâ el-Cekeni'nin (Muhtâr b. Muhammed Saîd) *el-Câmi' beyne't-Teshil ve'l-Ĥulûsa el-mâni' mine'l-ĥaşv ve'l-ĥaşâsa* adlı nahve dair eserindeki bahislerin şevâhidi olarak yüz kadar hadis ve âsârı derleyip bu eserin tertibine göre düzenlemiştir. Genelde nahiv konusunda âyet ve hadisler yerine şîirlerden şâhid gösterilmesine tepki olarak kaleme alınmış olup müellif, âyetlerden çok sayıda şâhid getirilmesi ve esasen bu konuyla ilgilenenlerin bulunması sebebiyle sadece hadislerden şâhid toplamaya çalıştığını belirtir (M. Muhtâr Vüld Ebbâh, *Târîhu'n-naĥvi'l-'Arabî*, s. 457, 521-522). **6.** *eż-Zafer bi'l-murâd fi'l-birri bi'l-âbâ ve'l-ecdâd* (nşr. Ahmed b. Sîdî Muhammed, el-Ma'hedü'l-âli li'd-dirâsât ve'l-buhûsi'l-İslâmiyye'de araştırma olarak, Nuakşot 1987). Müellif bu eseri için de *Şerhu nazmi'z-Zafer bi'l-murâd* kalem almıştır (Mektebetü'l-ma'hedi'l-Mürîtanî

li'l-bahsi'l-ilmî, nr. 3008). **7.** *İĥkâmü'l-maĥâl fi aĥkâmi's-su'âl* (nşr. Muhammed Osman b. Muhyiddin, Nuakşot 1989, müellifin *Me'dübetü'l-endâb fî mâ li'l-infâĥ mine'l-âdâb* ve *Keşfü'l-ĥicâb 'an Me'dübeti'l-endâb* adlı eserleriyle birlikte). **8.** *Şükürü'n-ni'me bi-neşri'raĥme. Fıkha dair bir eserdir* (nşr. Muhammed Osman b. Muhyiddin, Dârülbeyzâ 1411/1991; Nuakşot 1991). **9.** *el-Ķavlü's-sedîd fi vücûbi't-tecvîd* (nşr. Muhammed Osman b. Muhyiddin, Dârülbeyzâ 1991). **10.** *Taĥrîmü messi'l-muşhaf bi'n-necâse (Risâle fi'n-nehî 'an messi'l-muşhaf bi-ġayri ĥâĥere), Ta'limü's-şibyân, en-Naĥş 'ale'l-ĥubûr (Risâle fi'n-nehî 'ani'n-naĥş 'ale'l-ĥubûr; üç eser birlikte, nşr. Muhammed Osman b. Muhyiddin, Dârülbeyzâ 1996). **11.** *Te'lif fî mâ ecma'a 'aleyhi'l-ĥurrâ' ma'a beyâni ma'ĥteşşat bihî rivâyetü Vers* (nşr. Muhammed Osman b. Muhyiddin, Dârülbeyzâ 1996). **12.** *Beşâ'irü't-tâlin li-kitâbi rabbi'l-'âlemîn* (nşr. Muhammed Osman b. Muhyiddin, Dârülbeyzâ 1996). Muhammed Hasan b. Ahmed el-Hudayyim et-Ticânî esere *el-Cevâhîr 'ale'l-Beşâ'ir* adıyla bir şerh yazmıştır (nşr. Ebû Muhammed b. Muhammed Hasan, Dakar 2000; Dârülbeyzâ 2002; Nuakşot 1423/2002). **13.** *Maĥheretü'l-ĥulûb min ĥatreti'l-'uyûb* (nşr. Muhammed Osman b. Muhyiddin, Nuakşot 1996). Yine Muhammed Hasan b. Ahmed el-Hudayyim et-Ticânî tarafından *Nuĥbetü'l-maĥlûb min şerhi Maĥhereti'l-ĥulûb* adıyla şerhedilmiş (nşr. Muhammed Sâlim b. Muhammed Hasan – Ebû Muhammed b. Muhammed Hasan, Dârülbeyzâ 1994, 2002; Nuakşot 2001), Hamza Yûsuf tarafından eser İngilizce'ye çevrilmiştir (*Purification of the Heart-Signs, Symptoms, and Cures of the Spiritual Diseases of the Heart: Translation and Commentary of Imam Mawlud's Matharat Al-Qulub*, Chicago 2004). **14.** *Edebetü (Me'dübetü)'l-edeb fi me'kel ve meşreb* (nşr. Muhammed Osman b. Muhyiddin, Dârülbeyzâ 1996). Müellif eserini *Şerhu Me'dübeti'l-edeb fi me'kel ve meşreb* (Nuakşot, Mektebetü'l-ma'hedi'l-Mürîtanî li'l-bahsi'l-ilmî, nr. 1851), Muhammed Hasan b. Ahmed el-Hudayyim et-Ticânî de *Muĥaşşilü'l-ereb min şerhi Edebeti'l-edeb* (Dârülbeyzâ 2001) adıyla şerhetmiştir. **15.** *Âdâbü't-tilâve, Âdâbü'l-mescid, İsrâĥu'l-ĥarâr, el-Ĥisbe, Nazmü't-tefekkür, Mâ Yuskitü farizate'l-ĥac, en-Naĥale ĥavle taĥkîki vakteyi's-şubĥ ve'l-maġrib* (yedi eser birlikte, nşr. Muhammed Osman b. Muhyiddin, Dârülbeyzâ 1996). Muhammed Hasan b. Ahmed*

el-Hudayyim et-Ticânî bunlardan *Âdâbü't-tilâve* üzerine *Sikâyetü'z-zam'an min Âdâbi tilâveti'l-Ķur'an* (Dakar 2000), *Âdâbü'l-mescid* üzerine *el-Mes'id bi-şerhi Âdâbi'l-mescid, İsrâĥu'l-ĥarâr* üzerine *el-Ġayşü'l-midrâr bi-şerhi İsrâĥi'l-ĥarâr* (nşr. Ebû Muhammed b. Muhammed Hasan, Nuakşot 1423/2002, Âdeh'in *Nazmu 'İljâdeti'l-marîz*'ine yazdığı *Tekmilâtü'l-ifâde fi edebi'l-marîz ve'l-'iyâde, Nazmu Ziyâreti'l-ĥubûr*'una yazdığı *Nüzhetü 'ayni'n-nâzir fi ziyâreti'l-meĥâbir* ve *Nazmü't-tefekkür*'ü için kaleme aldığı *Vesiletü't-tezekkür* adlı şerhleriyle birlikte), *Nazmü't-tefekkür* üzerine de *Vesiletü't-tezekkür bi-şerhi Nazmi't-tefekkür* adıyla şerh yazmıştır (son ikisi şârihin diğer iki eseriyle birlikte de basılmıştır, Dârülbeyzâ 2002). **16.** *Şerhu Nazmi'l-bürûr* (el-Ma'hedü'l-Mürîtanî li'l-bahsi'l-ilmî, nr. 1519, 1852). Âdeh'in kendi eseri *Nazmü'l-bürûr* için (nr. 1005) kaleme aldığı şerh olup Muhammed Hasan b. Ahmed el-Hudayyim et-Ticânî tarafından bu şerh üzerine *Tuĥfetü's-sürûr bi-Şerhi Nazmi'l-bürûr* adıyla bir çalışma yapılmıştır (nşr. Ebû Muhammed b. Muhammed el-Hasan, Dârülbeyzâ 1422/2001). Yukarıda anılan *Maĥheretü'l-ĥulûb, Edebetü'l-edeb, Taĥrîmü messi'l-muşhaf, Ta'limü's-şibyân, en-Naĥş 'ale'l-ĥubûr, el-Ķavlü's-sedîd, Beşâ'irü't-tâlin, Meĥârimü'l-lisân, eż-Zafer bi'l-murâd* adlı dokuz risâle *Mecmû'atü te'lifî ve resâ'ili Muhammed Mevlûd b. Ahmed Fâl el-Müsevi el-Ya'ĥûbî* adıyla birlikte yayımlanmıştır (nşr. Muhammed Osman b. Muhyiddin, Nuakşot 1996). Bunların dışında müellifin aşağıdaki eserleri el-Ma'hedü'l-Mürîtanî li'l-bahsi'l-ilmî'nin kütüphanesinde yazma halinde mevcuttur: *Şerhu İsrâĥi'l-ĥarâr* (nr. 1940), *Faĥdu'l-ĥitâm* (nr. 983), *Naĥale fîĥhiyye* (nr. 987), *Nazmü's-sadaĥa* (nr. 1108, 1218), *Nazmü's-sadâĥ* (nr. 1384), *Tenmiyyâtü'n-niyât* (nr. 1735), *Naĥale fi ĥukmi emâzir* (nr. 2094), *Fetâvâ fîĥhiyye* (nr. 2959), *Naĥale fi'z-zıyâte* (nr. 3069), *Tezyîlü ebyâti İbni'l-Ĥarâşi fi vaz'i'l-meşâĥif 'ale'l-ĥaşâ'ir* (nr. 3267). Daha başka risâleleri de bulunan Âdeh'in Halîl b. İshak el-Cündî'ye ait *el-Muĥtaşar'ı eż-Zafer bi-şerhi'l-Muĥtaşar* adıyla şerhettiği kaynaklarda zikredilir.

BİBLİYOGRAFYA :

M. Muhtâr Vüld Ebbâh, *La littérature juridique et l'évolution du Malikisme en Mauritanie*, Tunis 1981, s. 75-82; Arapça kısım, s. 123; a.mlf., *Târîhu'n-naĥvi'l-'Arabî fi'l-meşriĥ ve'l-maġrib*, Selâ 1417/1996, s. 457, 520-522; a.mlf., *Târîhu'l-ĥarârâ't fi'l-meşriĥ ve'l-maġrib*, Selâ

1422/2001, s. 661-662; Halîl en-Nahvî, *Bilâdû Şinķîl: el-Menâre ve'r-ribâl*, Tunus 1987, s. 246, 248, 496, 528, 599-600; Ahmed b. Emîn eş-Şinķitî, *el-Vasîl fî terâcîmî üdebâ'î Şinķîl*, Kahire 1409/1989, s. 377; Muhtâr Vüld Hâmid, *Hayâtü Moritânyâ*, Beyrut 1414/1994, s. 156; Yahyâ b. Berrâ, *Milkiyyetü'l-arz fî Moritânyâ*, Dârülbeyzâ 1999, s. 133; M. Hayr Ramazan Yûsuf, *Mu'cemü'l-mü'ellifîne'l-mu'âşürîn: Vefeyât 1315-1424 (1897-2003)*, Riyad 1425/2004, II, 728-729; Ahmed Vüld Muhammed Yahyâ, *Hz-zâ'inü Nevâķişüt: Fihrist-i Nüşahâ-yi Haḫḫî-yi Mü'essese-i Tahķikât-i 'İlmî-yi Moritâni*, Kum 1389 hş./2011, s. 31-33, 38, 39, 41, 57, 58, 59, 61, 62, 63, 65, 66, 70, 72, 73, 75, 76, 77-78, 79, 83-84, 88, 89, 91, 96, 98, 99, 100, 103, 108, 127, 132, 153, 157, 159, 160, 165, 171-172, 182, 192, 195; Sâlim Ahmed Vüld Muhammedü, "Âdeh, İbn Ahmed Fâl", *Mv.AC*, I, 49-52; a.mlf., "İbn Ahmed el-Ḥudayyim", a.e., I, 314-315.

AHMET ÖZEL

AFVÎ, Yâkub

(ö. 1149/1736)

Celvetî şeyhi.

1089'da (1678) İstanbul'un Topkapı semtinde dünyaya geldi. Celvetî şeyhi Selâmî Ali Efendi'nin halifelerinden Fenâî Mustafa Efendi'nin oğludur. Tasavvufa intisabından önce yeniçerilerin yirminci bölüğünün odabaşısı olduğu için "odabaşî şeyhi" diye tanınan babası, Beşiktaş'ta Yahyâ Efendi Dergâhı'na yakın bir yerde inşa ettirdiği tekkesinde ömrünün sonuna kadar irşad faaliyetinde bulunmuştur. Yâkub Afvî, babasından ve dönemin diğer âlimlerinden ders alarak kendini yetiştirdi. Daha sonra Üsküdar Atpazarı Celvetî Tekkesi şeyhi Bilecikli Osman Efendi'ye intisap etti, seyrüsülükünü tamamlayıp hilâfet aldı ve onun kızıyla evlendi. Osman Efendi'nin vefatından (1140/1728) bir hafta önce şeyhinin tâlimatıyla irşad görevini üstlendi. Şeyhinin ölümünün ardından Üsküdar Vâlide Sultan Camii ve diğer camilerdeki cuma vâzilîği görevinden ayrılarak Hüdayî Âsitânesi'nin on beşinci şeyhi olarak posta oturdu. Birçok mürid yetiştiren Afvî vefatında vasiyeti üzerine İnâdiye semtinde Karacaahmet'e giden caddenin sağ tarafında annesinin yanına defnedildi.

Eserleri. 1. *el-Vesiletü'l-uzmâ li-ḫazretî'n-nebiyyi'l-müctebâ*. Hz. Peygamber'in hayatından ve salavât-ı şerifenin faziletlerinden, şefaatten, salât ve selâmla ilgili menkıbelerden bahseden eserin iki yazma nüshası vardır (Hacı Selim Ağa Ktp., Aziz Mahmud Hüdâyî, nr. 392/2; Süleymaniye Ktp., Esad Efendi, nr. 285). 2. *Neticetü't-tefâsîr*. Yûsuf sûresine dair olan eser Beyzâvî, Fahreddin

er-Râzî, Zemahşerî, Kurtubî, Mahmûd en-Nisâbü'rî, Ferrâ el-Begavî, Ebüssuûd, İmam Mâtürîdî ve Abdülkerîm el-Kuşeyrî gibi müfessirlerin eserlerinden derlenmiştir (İstanbul 1279, 1318). 3. *Le'm'a-i Nûrâniyye fî şerhi kelimâti Hüdâiyye*. Aziz Mahmud Hüdâyî'nin, "Ezelden aşkla biz yâne geldik / Hakâkî şem'ine pervâne geldik" beytiyle başlayan ilâhisinin şerhidir. 1731'de tamamlanan eserin ilk bölümünde sâliklerin hallerinden bahsedilmiş, ikinci bölümde "âlem" kelimesinin ulemâyâ ve sûfilere göre anlamları açıklanıp hazarât-ı hams konusuna değinilmiş, üçüncü bölümde Hüdâyî'nin beş beyitlik ilâhisi şerhedilmiştir (Hacı Selim Ağa Ktp., Aziz Mahmud Hüdâyî, nr. 392/1). 4. *Ḥulâşatü'l-beyân fî mezhebi'n-Nu'mân*. İmâm-ı Âzam'ın menkıbelerinden, ortaya koyduğu belli başlı fikhî meselelerden bahseden eser iki bölüm ve bir hâtimeden oluşmaktadır (Hacı Selim Ağa Ktp., Aziz Mahmud Hüdâyî, nr. 392/3). 5. *Hediyetü'l-vu'âz*. Hz. Peygamber'in faziletleri, ihlâs sûresi tefsiri, receb, şâban ve ramazan aylarında oruç tutmanın fazileti gibi konuları içermekte ve her birinin başlığı bir âyet olmak üzere kırk iki bölümden oluşmaktadır (Hacı Selim Ağa Ktp., Aziz Mahmud Hüdâyî, nr. 336; *Tuḫfetü'l-vu'âz*, Hacı Selim Ağa Ktp., Aziz Mahmud Hüdâyî, nr. 623).

6. *Hediyetü's-sâlikin*. Celvetiyye tarikatının âdâb ve erkânına dair Türkçe bir eserdir (İstanbul 1329). Yâkub Afvî ilâhi tarzı şiirler yazmış, ancak bunlar derlenip bir divan haline getirilmemiştir.

BİBLİYOGRAFYA :

Yâkub Afvî, *Tuḫfetü'l-vu'âz*, Hacı Selim Ağa Ktp., Aziz Mahmud Hüdâyî, nr. 623, vr. 1^a; Ayvansarayî, *Hadikatü'l-cevâmi'*, II, 199; Müstakimzâde Süleyman Sâdeddin, *Menâkıb-ı Melâmiyye-i Bayrâmiyye*, Süleymaniye Ktp., Nâfiz Paşa, nr. 1164, vr. 7^a; *Sicill-i Osmânî*, IV, 649; *Osmanlı Müellifleri*, I, 140; Zâkir Şükürü, *Mecmûa-i Tekvâyâ* (Tayşî), s. 73; Hasan Kâmil Yılmaz, *Aziz Mahmud Hüdâyî ve Celvetiyye Tarikatı*, İstanbul 1982, s. 265; Ramazan Muslu, *Osmanlı Toplumunda Tasavvuf (18. Yüzyıl)*, İstanbul 2004, s. 355-356.

MEHMET ÜNAL

ÂĠÂH

(! گاه)

(ö. 1141/1728)

Divan şairi.

1040 (1630-31) yılında Semerkant'ta doğdu. Asıl adı Mehmed Bulak'tır. Hâfızlık yaptıktan sonra Buhara'ya giderek şair Şevket-i Buhârî'den edebiyat tahsil etti. Bir taraftan da Molla Câmî soyundan Buharalı Şeyh Saîdâ'ya bağlanıp Nakşî oldu. İsfahan'a geçerek şair Sâib-i Tebrîzî ile görüştü ve divanının bir nüshasını

Yâkub Afvî'nin *Hediyetü's-sâlikin* adlı eserinin ilk ve son sayfaları (Süleymaniye Ktp., Hacı Mahmud Efendi, nr. 2715)

